

Наведені зв'язки вказують також, що логістика поряд з управлінням матеріальними потоками все більше значення приділяє координації в сфері інжинірингу та виробництва. Однак безперечним є тенденційне поглиблення спеціалізації в усіх виробничих і логістичних процесах, а відтак значно підвищуються обсяги перевезень. З метою оптимізації в контексті викладеного світового досвід репрезентує такі концепції в стратегії постачання:

Outsourcing як перенесення частини виробничих процесів за межі підприємства – співзвучне із зменшенням глибини виготовлення;

In sourcing як перенесення інших виробничих на територію підприємства з метою скорочення транспортно-складських процесів – співзвучне із збільшенням глибини виготовлення;

Globalsourcing як використання глобальних джерел постачання;

Single sourcing як концентрація джерел постачання;

Modular sourcing як система постачання модулями.

Змінені стратегії постачання по-різному впливають на транспортні послуги, постачальницьке середовище, логістичну інфраструктуру.

1. Abt S. Zarządzanie logistyczne. TNOiK. Poznań. 1996. 2. Lambert D., Stock J. Strategic Logistic Management. Irwin, Boston. 1992.

УДК 330.837

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ ТА ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

В.М. Харечко

Характеризуються основні методологічні засади сучасного інституціоналізму, спільні і відмінні риси неоінституціоналізму й неокласики. Показано значення становлення інститутів громадянського суспільства для процесу трансформації адміністративно-командної економіки в соціально-ринкову в Україні та роль у цьому процесі держави.

In the article the main methodological bases of modern institutionalism, common and distinctive features of neoinstitutionalism and neoclassics are characterized, the value of formation of civil society institutes for the process of transformation of command economy into market one in Ukraine, and their role of the state in this process are showed.

Чимало вчених визнають вирішальний вплив формальних (законів) і неформальних (звичаїв) інститутів на розвиток економічної системи. Це стосується не тільки усталених економічних систем, але й перехідних економік. Ідеї про те, що кризовий характер економіки в країнах Східної Європи і колишнього Радянського Союзу зумовлений невірною оцінкою ролі та значення соціальних інститутів висловлювались як іноземними, так і українськими вченими (Д.Норт, Л.Бальцеревич, В.Нанівська та ін.).

Для розуміння ролі і значення інститутів в економічній системі сучасного суспільства економічна наука прагне детально розробити теорію нової інституціональної економіки на базі „фундаментальної економічної концепції інститутів”. Сучасний інституціоналізм, батьківщиною якого є США, має таке методологічне підґрунтя:

об'єктом дослідження виступає економіка як сфера життєдіяльності суспільства, яка є відкритою для культурних і соціально-політичних процесів і розвивається еволюційно;

економіка виступає олюдненою системою, суб'єктами відносин якої та їх (відносин) носіями виступають індивіди;

у центр свого аналізу ставить інститути, що виступають як певні рамки поведінки, які формують політичні, економічні та соціальні взаємодії;

наявність багатосуб'єктності і суб'єктивності означає, що розвиток економіки набирає характеру економічної поведінки, яка реалізується в способі дій всієї множини суб'єктів, їх суб'єктивності;

інститути опосередковують економічну поведінку, виступають як „вузли пересікання взаємодії людей, внаслідок чого можна протиставити в ролі методологічно рівноправних

суб'єктів індивіда й інститути... Причому інститути представляють індивіда потенційно, або, що теж саме, соціально, зумовлюючи культурні, економічні і політичні механізми його функціонування" [4, с.99];

інститути виникають у процесі діяльності людей, проте не обов'язково в результаті їх усвідомленої діяльності, досить часто незалежно від неї, спонтанно.

Представники інституціоналізму часто використовують неокласичні методи аналізу, намагаючись дослідити суспільні відносини з позиції раціональної поведінки „економічної людини”. Це проявляється, зокрема, у тому, що будь-які відносини між людьми аналізуються ними як відносини взаємовигідного обміну. Відомий інституціоналіст Дж.Б'юкенен розглядає і політику як різновид відносин обміну. „На ринку люди обмінюють яблука на апельсини, а в політиці – погоджуються платити податки в обмін на необхідні всім і кожному блага: від місцевої пожежної охорони до суду” [1, с.23]. Разом з тим інституційна теорія (і цей підхід є визначальним) аналізує економічну поведінку через характеристику інститутів, які визначають поведінку та інтереси індивідів. Її цікавить не результат економічної діяльності, а сам процес прийняття рішень, проблема мотивації економічної діяльності. Вона відмовляється від ряду методологічних засад неокласиків, які є нереалістичними. Це стосується передусім моделі досконалої конкуренції, особливо таких її передумов, як абсолютної поінформованості учасників ринку, їх абсолютної незалежності, встановлення рівноваги лише при допомозі ринкового механізму та ін.

Неоінституціональна економіка (neoinstitutional economics) представлена теоріями прав власності, суспільного вибору, трансакційних витрат і агентів. Теорія прав власності вивчає інституціональне середовище діяльності економічних організацій у приватному секторі економіки, а теорія суспільного вибору – інституціональне середовище діяльності індивідів та установ у суспільному секторі. Теорія агентів зосереджує увагу на спонукальних мотивах контрактів (*ex ante*), а теорія трансакційних витрат – на вже реалізованих угодах (*ex post*).

Прибічники неокласичної школи, ґрунтуючись виключно на генетично запрограмованій „економічній людині”, не можуть зрозуміти інституціональні перешкоди, які гальмують процес трансформації в постсоціалістичних країнах. Практика використання неокласичних рецептів для розв'язання проблем перехідних економік призвела до руйнування старої інституціональної структури економіки без створення нових адекватних механізмів регулювання. Вважалося, що ринок автоматично забезпечить ефективність і стабільність економіки. Така позиція зводила ринок лише до механізму „вільного” ціноутворення і панування приватної власності. Вона повністю ігнорувала той факт, що ринок – це також і відповідні правила поведінки, як формальні, тобто закріплені законодавчо, так і неформальні у вигляді звичок, традицій, морально-етичних норм. Проте, якщо відповідну законодавчу базу можна прийняти швидко, то звички, традиції, менталітет змінюються досить повільно. Крім того, ринкова економіка включає в себе економіко-правові форми організації власності, виробництва й управління та ринкову інфраструктуру. Без сильних інститутів ринки стають ареною для політичної боротьби та економічних махінацій [5, с.27].

Ринок інститутів – це ринок, на якому товаром виступають правила економічної поведінки, правила обміну. В транзитивній економіці він представлений трьома типами:

централізовані планові поставки, які ведуть до неефективного використання ресурсів, виробництва заради виробництва і базуються на засадах колективізму;

„цивілізований”, „стандартний” ринок, який має стимули раціонального використання ресурсів і отримання прибутку в рамках чинного законодавства, дійові особи якого дорожать суспільною репутацією;

„кримінальний”, нелегальний ринок, орієнтиром для котрого є максимальний прибуток, необмежений законодавчими рамками, прагнення зберегти репутацію в рамках відповідної групи.

У перехідній економіці жоден з цих типів не є визначальним, монопольним. Це означає існування альтернативних напрямків еволюції економіки. Оскільки найбільші вигоди для держави в процесі трансформації від планової до ринкової економіки пов'язані з „цивілізованим”, „стандартним” ринком, вона повинна усувати адміністративно-бюрократичні та інші перешкоди на шляху його розвитку. Відсутність суттєвих кількісних та якісних змін у цьому сегменті

транзитивної економіки свідчить про неспроможність або небажання держави виконувати ці функції.

Неоінституціоналізм (неоінституціональна економіка) за державне втручання в економіку не шляхом прямого втручання держави, а через опосередкований вплив на інституціональну структуру суспільства. Держава специфікує і захищає права власності та їх зміни в процесі реалізації легальних контрактів між агентами товарного ринку.

Реформування – це завдання відповідних політичних сил, які є владою і спираються на громадянське суспільство, що усвідомило необхідність реформ і спонукає до цього владу. Має бути досить розвинена здатність суспільства до самоорганізації, яка реалізується, зокрема, через об'єднання індивідів у різноманітні групи за власним інтересом, а не за велінням влади. Наявність таких об'єднань є однією з важливих ознак громадянського суспільства. Громадянське суспільство в Україні є слабким, відносини готовності до участі в групах і об'єднаннях нерозвинені. Неурядові організації, які є однією з головних ланок громадянського суспільства, в Україні охоплюють приблизно 5% населення, причому найбільша кількість населення (понад 80%) – в організаціях ветеранів війни і чорнобильців, що виконують специфічні функції [3, с.9].

У такому суспільстві влада, яка не прислухається до голосу суспільства, мало що втрачає в короткочасній перспективі. Ця обставина, в свою чергу, негативно впливає на тих, хто міг би об'єднатися і створити дійові інститути громадянського суспільства. Натомість такі особи не бачать сенсу в об'єднанні, адже їх ніхто не слухатиме. Виникає так зване „зачароване коло”. Нерівноправний діалог між владою і недержавним сектором та громадянами призводить до появи неефективних і часто непотрібних регуляторних актів, а це, в свою чергу, збільшує витрати на функціонування в недержавному секторі економіки, створює передумови для переходу господарської діяльності в тінь. За даними опитування, проведеного в Україні Міжнародним центром перспективних досліджень, найбільшу кількість проблем у бізнесі зумовлюють три чинники, пов'язані з урядовим законодавством: вільне тлумачення чинного законодавства, висока вартість виконання регулювань і перевірок податкових органів. Замість того, щоб провадити власне бізнес, керівник підприємства в середньому 40% свого робочого часу змушений відводити на спілкування з офіційними особами [2, с.2].

У перехідний період постає також проблема сумісності елементів інституціональної системи, серед яких – основні культурні норми і традиції суспільства. Вона не може бути розв'язана примусово, як це вже відбувалося в нашій історії. Процес становлення нових інституціональних структур потребує тривалого періоду активного державного втручання. Проте на старті ринкової трансформації зусилля зосереджувались не на розв'язанні складного комплексу проблем, пов'язаних зі створенням об'єктивних передумов перетворення адміністративно-командної держави в правову, а на послабленні, а в деяких аспектах і повному демонтажі державних інституцій. Неоліберальний хрестовий похід проти держави приніс багато шкоди. Дерегулювання економіки повинно було сприяти наданню значної свободи приватному бізнесу, розвитку конкуренції. Проте в умовах відсутності норм, які перешкоджають розкраданню державних коштів, відмова держави від ролі арбітра, який забезпечує виконання загальних правил поведінки, лише поглибила економічну кризу.

Влада має бути спроможною до вироблення послідовної державної політики та її обґрунтування перед опозицією і громадянами. Основною метою трансформації має стати побудова громадянського суспільства.

1. Бьюкенен Дж. Сочинения. Сер. „Нобелевские лауреаты по экономике”. Т.1. М., 1997.
2. Вісник Центру. Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень. 1999. №39.
3. Геець В. Соціо-гуманітарні складові перспектив переходу до соціально орієнтованої економіки в Україні // Економіка України. 2000. №1. С. 9.
4. Евстигнеева Л., Евстигнеев Р. Проблемы синтеза общеэкономической и институционально-эволюционной теории // Вопросы экономики. 1998. №8. С. 99.
5. Трансформация. Экономический бюллетень о странах с переходной экономикой. 1999. №4. С. 27.